

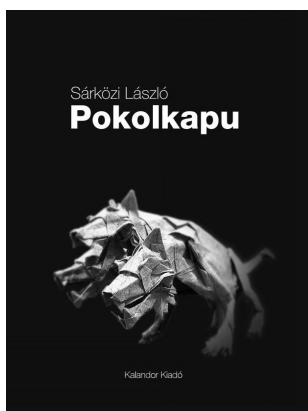
KELEMEN ZOLTÁN

Teleírt lapok ítélete

SÁRKÖZI LÁSZLÓ: POKOLKAPU

„basszus! farba rúgott a Parnasszus!”

(Sárközi László)

Kalandor Kiadó
Budapest, 2015
222 oldal, 2990 Ft

”

Harmadik verseskötetével jelentkezett Sárközi László, roma költő. A *Pokolkapu* vaskos kötete mintegy kétszáz szonettet tartalmaz, melyek nyolc ciklusba rendeződnek. A versforma rendkívül fegyelmezett és egyöntetű, a ma már többek által Sárközi-szonettnek, a költő szándéka szerint magyar szonettnek nevezett műfaj és forma alkotja majdnem a kötet egészét: három négy négy három soros versszakok. A háromsoros versszakok kereszttrímesekek, így csatlakoznak a második, illetve a harmadik négy soros strófákhoz, melyek viszont ölelkező rímeket kaptak. A nyelvi bravúr és aprólékosan cizellált igényes megszólalás szintén védjegye ennek a költészetnek. Elegendő arra utalni, hogy a *Pokolkapu* ciklusban egyértelműen a mély hagrendű szavak uralkodnak, s adnak komor hangulatot a verscsoportnak, bár jómagam felfedeztem egyetlen olyan magas hangrendű szót, melyben ráadásul az „e” betű is előfordul, ugyanakkor fontos rámutatni, hogy ez a ciklus utolsó szonettjének utolsó szava, ilyen formán kivezet a versvilágból, de nemcsak hangulatában hanem értelmében is, hiszen ez a szó a „szeretni.” Másrészt a magyarországi roma költők közül Bari Károly kötetépítő elképzeléseihez hasonló módon Sárközi sem verseskötetvnyi lépésekben gondolkodik, hanem életművi távlatokban. Ezt mutatja az az elkötelezettség, mellyel régebbi versesköteteiből egész ciklusokat emel be az új kötetbe, s ez a gesztus nemcsak a régi csoportoknak ad új értelmet, de az aktuális kötet formálását is nagyban befolyásolja. Itt kell megemlíteni egy különleges jelenséget, a Katarina Peters által lefordított *Örökké tartó búbánat* *Everlasting Sorrow* címmel teljes egészében helyet kapott a kötetben, az eredeti ciklus után, mely először a *Dedikáció az örökkévalóságnak* kötetben jelent meg. Az anyanyelvi fordító szerencsés választás volt, mert bár a versek eredeti ritmikáját és rímtechnikáját nem tudja

viszzaadni (nem is kell talán rá törekedni), képiségeiben, sőt helyenként nyelvi leleményeiben méltó párja az eredetinek.

A kötet címválasztása több szempontból is sűrített jelentéstartalmú, jól átgondolt döntés eredménye. Valóban a pokol kapuja tárul fel az olvasó előtt, de ezúttal semmiféle figyelmeztetésben nem részesíti a szöveg a befogadót, a kapu fölött nincs fölirat, mely a reményekkel való fölhagyást ajánlaná. A *Curriculum vitae* első sorai a kíméletlen valóságra nyílnak:

... anyám öngyilkos lett Kalocsán
a börtön szartól bűzlő budiján:

Másrészt azzal együtt, hogy a kötetet a régebbi versek gyűjteményei is erősítik, s a *Csikágó* ciklus is van olyan figyelemre méltó mind mondanivalójával, mind be- és megszerkesztettségével, mint a *Pokolkapu*, utóbbi dominanciája mégis tagadhatatlan. Hatalmas, íves felépítésű, sodró lendületű létösszegző vers, illetve versek gyűjteménye, mely a Sárközire oly jellemző, és általa oly kiválóan alkalmazott zsáneres apró képek „balladáiból” épül fel, de nem töredékes, hanem világos, erőteljes szerkesztésű ciklus, mely nem csak elszámol, de le is számol az étellel. Érdeemes még írni a kötet egyedi illusztrációs elképzeléseiről. Hieronymus Bosch, Marten de Vos és Sandro Boticelli alkotásainak fekete-fehér reprói mellett Fortepan fotók (Holl Béla, Urbán Tamás, Kotnyek Antal és Jankovszky György alkotásai) szerepelnek a kötetben, de semmiképpen sem az illusztráció eredeti értelmében. Minden egyes szonett egy-egy képre került. A képzőművészeti alkotás elhalványodott, s a költemények egy tojás-szerű fehér térben kaptak helyet az egykori kép közepén, mely így pusztán keretül szolgálhatna a verseknek, ha látható lenne egyáltalán, a kihalványítás miatt azonban mindössze sejthető. Lehet, hogy vannak, vagy lesznek a *Pokolkapunak* olyan olvasói akikben visszatetszést vált majd ki ez a szokatlan eljárás, remélhető azonban, hogy a többség továbbgondolható, újabb értelmezésre, illetve reflexióra való lehetőséget lát inkább benne, s ebben az értelemben az alkotások eredeti szerepüktől megfosztva bár, mégis inspiratív erővel bírhatnak a befogadás során.

Már a *Curriculum vitae* bokor- és keresztřímeiből látható, hogy szerzőjük a hangrendre inkább ügyel, mint a rímek tisztaságára. Ez a tény is lírájának tárgyára utal: olyan világ merül fel ebből a költészetből, melyben a szépség, ha létezik egyáltalán, óhatatlanul beszenyveződik, múlandósága, törekenysége adja esztétikai erejét, mely az elmúlással dacol, azzal a véggel, amely napról napra megkísérti a versek világában élőket. Tökéletes, míves alliterációk képeznek komor ellentétet a nyelvi jelentéssel („Gyűlölet gyűlik gyűrűzve haragom / mély medrében”). Másutt a rím mutathat rá a jelentésben meglévő értelem viszonylagos voltára, mikor az „elhítem”-re „az illem” rímel. Már ebben az első verscsoportban megmutatkozik Sárközi költészetének az a nagyvárosi-vagabundus jellege, mely a pálya kezdetétől egészen a jelenig megfigyelhető, s melyet a felületes olvasó könnyen azonosíthat Faludy György hatásaként, aki több éven át mestere, segítője volt az ifjabb pályatársnak. A Sárközi költészetét alaposabban ismerők azonban tudják, hogy a csavargó-motívum (mely a hajléktalansággal is kapcsolatban lehet) már a legelső versekben jelentkezik, jóval előbb, mint a két költő találkozhatott volna. Nyitva marad persze a kérdés: mennyit köszönhet ez a vonás Sárközi korai Faludy olvassmányainak, annál is inkább, mert François Villon hatása mellett Li-taj Poé és Abu Nuvászé is megfigyelhető, s ez a három költő együtt megint csak az olvasó Faludy költői reakcióiban fordul elő. Mivel az első ciklus rendhagyó verses önéletrajz, bizonyos értelemben bemutatkozásként is olvasható. Kiderül belőle, hogy mi fontos a szerzőnek. Legfőképpen talán a könyvek, az irodalom és a szó, a szólalás,

a pontos, megfelelő szóra lelés, és az ebből történő építkezés. A végső leltár kiábrándult, s a harmadik, befejező vers zárata újból erősen villoni-vágáns jellegű.

Az *Örökké tartó búbanat* ciklussal kezdődik a versgyűjteményeknek az a sora, mely más sorrendben, egymáshoz képest is másképp pozicionálva már olvasható volt a *Dedikáció az örökkévalóságnak* kötetben. A *Búbanat* esetében többről van szó. Az előző közléshez képest egységesedett a strófaszerkezet, valószínűleg végleges formáját nyerte el a ciklus Sárközi magyar szonettjeivel. Az I. és a XV. költemény keretet képez, ugyanakkor expozíció és lezárás (nem kivezetés!) is egyben. Sárközi verscsoportjaiból nincs kivezetés, nincs kifelé vezető út, nincs feloldás, engesztelődés. Abban a világban, amely a költemények alapját adja nincs és nem is lehet boldog befejezés, happy end. Az adoma itt vasalt csizmával vág a fülbe. Atomkori nyomort írnak le a naturalista képek. A II. szonettben az út pora része az atomkori nyomor-nak, így asszociálhat az olvasó az atomporra, bár az csak kimondatlanul van jelen a nyelvi leleményekben gazdag versben. Bár szinte nincs olyan részlete a kötetnek, mely ne érintené így vagy úgy a magyarországi romák életének mindennapjait, valamint ezzel kapcsolatban a befogadó többségi társadalom reakcióit, az *Örökké tartó búbanat* mégis kiemelkedik közülük, mivel kizárólag a roma léttel foglalkozik többszörösen tragikus nézőpontból: az elveszített édesanya életének nyomait-émlékeit kutatja a lírai alany ritkán látott rokonainál, a cigánysoron. A költői előadóerő által jócskán megtámogatott helyzetrajzok nyilvánvalóvá teszik a lírai alany számára, hogy semmi keresnivalója abban a világban, ahová sohasem tartozhatott igazán, bár etnikai meghatározottsága oda sorolná. Cinikus hangvételű leírásokban sem szűkülökdi a romatelep környezettanulmánya, mely nyomokban gyakorta idézi fel egy folklór tanulmány lehetőségét is, de mindvégig kihallatszik belőle, hogy a szerző bizonyítani akarja, elsősorban saját maga számára, a romákhoz való tartozását, bár erre nem lát sok esélyt.

*Elénk perdült egy potrohos asszony,
méteres szagát maga előtt tolt,
legyek rajzották, mintha halott volna;*

*’Tiszta apja! anyád meg ne basszon!’
Herpeszes száját a képemre nyomta,
udvarába kísért, barátom – vont,
erjedt kutyakula és macska mocska*

*tespedt békés egymás mellett s a szoba
alig volt külön az udvarnál, noha
mindig söprik, de nem látszik a nyoma:’*

*(...) „Gyermekei mögé takaródtak,
itt még a kutyák is vakaródnak!
A férje – részeg, rokonai szintúgy,*

*Elkel majd a víz; udvaron a kis kút.
’Látom van egy kukoricagóréd!
Francot! ott lakunk! Mióta? Jó rég.’*

A költőtől a rövid, intenzív, drámai párbeszéd lírizálása sem idegen. Sárközi egyébként is mestere a zsánerképnek, de a VI. vers ebből a szempontból telitalálat, melyet a VII. szkepe-

szissel ellenpotozott jóslat jelenete gondol tovább. Szinte szociófotó sorozatot szimulál a VIII-X. szonett-sor. A vezetők-kísérők szerepe is feltűnhet az olvasónak: mintha a lírai alany és barátja egy idegen, „más” világba csöppenne, ahol Vergiliushoz hasonló kísérők, útmutatók lennének szükségesek. Persze nem marad kétséges, hogy ebben a világban az útmutató-vezető szerepe nem lehet dantei, csak esztétikailag lefokozott, parodisztikus, dekonstruált. Minden vers vége szentenciaszerű. A szonettciklus végén megfogalmazódik, hogy Sárközi az ezredforduló Magyarországon a nemzetiségi tudatukat földadni gazdasági okokból képtelen romák számára nem lát esélyt. A verscsoport kimenete, betetőzése az édesanya emlékével való találkozás lehetősége a sírkertben, s ez a találkozó fontosságához méltóan van előkészítve a ciklusban. A XIII. vers felütése kétféleképpen értelmezhető. Az „elvadultnak s törékenynek láttam” sor egyszerre vonatkozhat a jeltelen sírra, valamint az anyára, aki benne nyugszik. Ezt a kettősséget az angol fordítás nem tudta visszaadni, ott egyértelműen az anyára vonatkozik a kijelentés. Minden gyengédség és halotti tisztelet ellenére sem tud azonosulni a lírai alany az anya emlékével, így a XIII. szonettnek is a kiüttlanság, az eredménytelenség a végkicsengése, az, hogy valamit reménytelenül elmulaszt minden élő. A ciklus lezárása kettős. A XIV. szonett általában a romák végzetét fogalmazza meg, a XV. pedig személyes hangon arról vall, hogy a lírai alany sem a romák között, sem a többségi társadalomban nem találhat otthonra: „Mindenem elvették s én cserébe / mindent elvetek.”

A nagyobb egységekben gondolkodás sohasem volt idegen Sárközi költészetétől. Legújabb kötetét immár teljes egészében ennek jegyében építette fel. Haiku-láncaiból, szonettkoszorúiból azonban csak egyetlen került (újra) kiadásra, a *Költészet* című, mely kozmikus távlatokba helyezi a költői alkotás gondolati folyamatát, a vers hőségé teszi a versírást. Bőkezű nyelvi kavalkádban-karnevában valósul meg a szigorú forma, nagyvonalúan adakozó mesteremű születik, mely nem látja lehetségesnek a klasszikus tartalmak kifejezhetőségét az ezredfordulón, s ez teremtő ellentmondásba kerül a formai követelmények következetes betartásával:

*Ingerel, untat a képmutatás, a barokk a kukádban
várja a véget; a szépmutatás – idegen: ha a vágya
várna – ereszd el! a lényeket írd s igaz éled a sárban!*

Ugyanez a szonettzáró sor, mely az idegen szép helyett a sáros igazat részesíti előnyben a következő versben kezdősorként már szinte rapként vagy slam poetryként szólal meg:

*Várna – ereszd el! a lényeket írd s igaz éled a sárban!
drága az élet; a pénzed a mézed – alig van! a szádát
bánatod elkeseríti: lehiggad az íz a pohárban.*

De a következő költemény már Weöres Sándor művészetét idézheti és nem csak képiségével (*Marasztalás, Galagonya*), de szóteremtő gazdagságával is. A ciklus a költészet minden megnyilvánulási formáját lefedi, a VII. szonett például a befogadás problématikájáról is szól. A *Curriculum vitae* kapcsán már említettett a szó fontossága. Ezúttal maga a szó lesz az, a költészet alapja, mely az alkotó univerzumát teremti: „műveidet nem az életed írta, de téged a versek.” A költészet pontos, lényegi megfogalmazása olvasható ebben a fél mondatban.

A társadalmilag szentesített erőszak – melynek elsősorban a periférián élők vannak kiszolgáltatva – ellen emeli föl az abszolút értelemben vett esélyegyenlőség nevében (és lehet az esélyegyenlőséget másképp érteni, mint abszolút értelemben?) a szavát a *Zsarunász Egy*

kihallgatás anatómiája című szonettciklus, mely szintén napvilágot látott már az előző kötetben, de ajánlása most elmaradt. Szabados, szlengből is vett nyelvezetével idézi a Faludy György teremtette Villont, de a társadalmon kívüli, bérgyilkos Li-taj Pot éppúgy, mint a fennsőbbrendűségével kapcsolatban (legalábbis a fönmaradt legendák szerint) kételyek nélküli élő Abu Nuvászt. Sárközi nem hagy kétséget azt illetően, hogy szupervézérelt társadmunkban az említett költőkhöz hasonló egyének számára egyre kevésbé van hely:

néhány fakabátos a számba öklözött

pár éve: mivel fejem, a sokszor átkozott,

csúnyán lefejelte a hős zsaru talpát

s nyomban elcipeltek, ahogy honi marhát

hurcoltak a bécsiek: a magyart, mert – lopott...

Másrészt finom érzékkel jelenik meg a megalázottaknak és megszorítottaknak a végrehajtó hatalommal szembeni túlhangolt, paranoid viszonya is: gyanús az udvarias hivatalnok, mert biztos hátsó szándékai vannak. Sárközi következetes objektivitással, kételyek, idill nélkül látja és láttattja a világot, mely lírájának fiktív világán szűrődik át. Az *Egy költőnőnek* című ciklus mintha a *Költészet* folytatása lenne, sokkal frivolabb, ironikusan udvarló változatban. A vágó és az esztétikai formaalkotás elképzelései egymásba fonódva szólalnak meg, kapnak helyet. Ehhez mérten az erotika és a lírai alany költészetről megfogalmazott elvárásai szinte egymásra vonatkoznak, mintha a költőnőt verseiről nem lehetne leválasztani, vagy mintha a költészet is élettervet igényelne. Valószínűleg inkább utóbbiról lehet szó. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a maguk módján a verscsoport részei szerelmes költemények, méghozzá egyszerre a catullusi gyűlölk és szeretek és a Thomas Carew – vagy az Andrew Marwell – féle rideg, állhatatlan hölgyhöz írt versek módján. Később, a *Reflexiók* VII szonettje, mely ironikus szerelmes vers is lehetne Swift versét, *A gyönyörű ifjú nimfa, mikor lefekvéshez készülődik* címűt juttathatja az olvasó eszébe. A ciklus második része gyökeresen különbözik az első-től, belső címet is kapott, *A Holdfényvarázskisasszonyhoz*, mely cím szóösszevonásában újfent Weörest, ezúttal Dzsajadéva *Gíta Góvindájának* fordítóját idézheti. A költői bravúr itt Nemes Nagy Ágnes *Utazás* című verse harmadik részének beépítése a költeménybe. A Nemes Nagy vers mottóként is szerepel, valamint a költemények első és utolsó sorait adja, így kisebb szonettkoszorúként fonja egybe az *Egy költőnőhöz* ciklus második részét. Ebben a csoportban a szó klasszikus értelmében vett szerelmi költészet is olvasható, de a lírai alany magánya és kisebbségi létéből eredő kitaszítottasága újra és újra megfogalmazódik. A X. vershez érve eljut addig a versben szólaló, hogy esztétikai és ontológiai értelemben egyaránt meghatározóként tekintsen a költőnőre, kinek emlékezetét az irodalom által bízza a jövő képes ítéletére:

Alap vagy, nem alapanyag. Ha könyvbe

írlak: emléked megőrzi talán,

avagy – kidobják a pöcegödörbe...

Sárközi rendkívüli tudatossággal és poétikai igényességgel formálja meg azokat a műveit, melyek a lomok között élő és lom-létű emberek sorsát autentikusan jelenítik meg. Az *Örökké tartó búbanat* kapcsán már volt szó hasonlóról, *Csikágó* című ciklusa azonban újabb szempontból közelíti meg a kérdést. Ami a hazatérés(?) verseiben fontos mellékszál volt, az itt fő-

szerepet kap. A feladat Budapest hetedik és nyolcadik kerülete egy napjának fotografusi pontosságú leírása. Amolyan Szolzsenyicin – féle *Ivan Gyeniszovics egy napja*, de itt a város a főhős. Ez a város Ivan Gyeniszovicshoz hasonlóan nem sztár, híres ember, története közel sem sikertörténet. Sárközi *Előljáró szava* felkészíti az olvasót a versekre, melyek kora hajnaltól késő estig követik végig ezt a bizonyos egyetlen nyári napot, mely semmiben nem különbözik a többitől. A nyomor elkeserítő képei közé bőven szórja a költő az alliteráció-csokrokat, a meghökkentően szép metaforákat, melyek alkotóelemei között áthidalhatatlan távolság feszül: „A plafonon halvány ikonsalétrom / sarjad.” Az alkotó a maga szerkesztette szonettformán belül gyorsfénykép- vagy dokumentumfotó-szerű apró képeit úgy formálja, hogy egy másik versforma, a haiku kiérlelt, mégis gyors és élesen pontos megfogalmazásainak eredményeit is kamatoztatja. Erre legjobb példa talán a VII. szonett, mely egy park leírását tartalmazza, mely a varjú és a szarka képétől jut el az alvó hajléktalanra hamuként szóródó nap-sugárig, vagy egy macska reggelije a IX. szonettből. Nemcsak Magyarország – az egykori és a mai – idéződik meg a kínai árus portréjában vagy a nándorfehérvári diadalt köszöntő harangszóban, hanem az európai kultúra ősformái is megjelennek a jelenben: Filemon és Baucis farhátat vásárol a piacon, a zsinagóga a hetedik kerületből egész szonettet kap. A város maguk az emberek, és az emberek gyakorta személyiség nélküli tömegben alkotják a várost, például a XXI. szonettben, ahol a Keleti pályaudvar előtt az utasok egyetlen masszában tola-kodnak, szitkozódznak, élnek. Az utcai zenészek, prostituáltak, nyomorékok megjelenítésében nincs ítélet, sem sajnálat, csak szinte már bukowski-i jéghideg közöny, ironia. A harmonikásnak kínai kislány ad pénzt, a koldus tábláján szinte József Attila idézetté válik a felirat: „Dolgozni akarok!” Az esti és éjszakai várost keleties egzotikumba burkolja a sötétség és a mesterséges fények, de a költő nem hagy kétséget afelől, hogy ez ugyanaz a hely, ami egész nap volt. Az esti napfény haldokló szamurájként hanyatlik le az utcákon és a tereken, majd a naplemente Petőfi *A puszta télen* című versének végét idézi, de az orientalista hangulathoz inkább illően meggyilkolt császár haláláról van szó Sárközi versében, ahogy később Bagdaddá változik az éji Budapest, hogy egy harapós sünn búcsúzzon a költőtől egész napos útja végén.

A kötet címadó ciklusa Sárközi pokoljárásának dokumentumaként is olvasható. 2005 július hetedikén este leütik, lebénul, hosszú ideig orvosi kezelés alatt áll. A *Pokolkapu* azonban nem csak ennek az időszaknak a története, bár ez a mozzanat van a középpontjában. A lírai én önvizsgálata, önmagával való kegyetlen, szigorú szembenézése, s az állandó reflexivitás már a ciklust beköszöntő, felvezető szonettekben megjelenik. A cím utalhat a mester, Faludy György műveinek azon csoportjára, melyekben Faludy szintén hányattatott sorsáról számol be művészi igénnyel (*Pokolbéli víg napjaim, Pokolbéli napjaim után, A Pokol tornácán.*) Sárközi költészetében azonban a Pokol sokkal inkább belső, mint külső táj, veszedelmes terület, és nem csak akkor ha az őt ért támadásra gondol az olvasó. A szonettciklus túlnyomó része az élet és halál mezsgyéjén lét, a gyógyulás, valamint a létösszegzés és a sorssal való szembenézés verseit tartalmazza, tehát Faludy külső utazásaival szemben inkább Karinthy Frigyes utazásához hasonlít, ennen koponyája körül. Az első néhány szonett akár a *Csikágó* folytatása is lehetne a külvárosi számkivettség lírai gyorsfényképeivel: önmagát a halálig munkába hajszoló kisember, a magyar konyháról álmodozó, de gyorsétteremben gyorsan étkező vers-alany jelenik meg a „riportban.” A nacionalizmus tudattalan, korlátolt vezérszavait dadogó kocsmái közönségtől elhúzódva a lírai alany ironikusan idézi fel a kunság száraz borának apropóján Kölcsey himnuszát (bort és bűzát egyetlen utalásban vonva össze), majd egy bizony-

talán Babits allúzióján keresztül Ady híres sorának parafrázisáig jut el: „Oltnak, Dunának ugyanaz a hangja.” Az aprólékosan, de főleg hatásában elbeszélte támadást követően a kórházi versek közül elsőként a XXV. szonett emelhető ki, melyben Faludy Nulla Károlyához hasonlítja magát, vélvén életműve nyomtalanul tűnik majd el. Jelen recenzió címe ezzel az elképzeléssel nyit párbeszédet. Nulla Károly élete „üres lapok néma ítélete” volt. Nem szürke élete ítélekezett felette, s ez ebben az esetben azt is jelenti, hogy nem az számít mennyire kalandos, esetleg sikeres az élet, hanem az, hogy milyen módon képes műalkotássá lenni, szinte abban az értelemben, ahogy Márai írja: „egy pálma élhet olyan kalandosan, mint egy tigris.” Ezúttal tehát a teleírt lapok ítélekeznek írójuk felett, s az eredmény bizonyosan nem nulla. Élethez – halálhoz egyforma egykedvűséggel viszonyul a lírai alany, aki nem szégyell elesettségeről, emberi tökéletlenségeinek szégyenéről sem írni, s az élet vagy a halál kihívásaival pusztán saját sorsának vállalását helyezi szembe, amikor ismét Charles Bukowski verseinek hangulatára emlékeztetően így nyilatkozik meg:

*Holt családomra, apámra
gondolok: taccsoltam már a rajtnál.
Sorsom kalap szar. Szarok a halálra!*

Később Nulla Károly sorsával ellentétben vall a költői pályáról, de annak hiábavalóságáról is, s ehhez József Attila versek távoli allúzióit hozza a *Kész a leltár* vagy a *Karóval jöttél* nyelviségéből: az utókor tisztelete a halott költőnek mit sem ér. Innen jut el a költészet folytathatóságának problematikájához, melyet újból a kortársak műveinek megítélése felől illet kritikával. A mottóban idézett XXXVII. szonettben az elődök, Nagy László, Omár Khajjám, Matsuo Basho és Arany János költészetétől búcsúzik, s hogy még a halálhoz sem volt elég a sors, végképp feladat nélkül, költészet nélkül marad. A lassú lábadozás, s a mások sorsának felismerése, az együttérzés megfogalmazódása következik, melyet elegyes emlékezés kísér ismét csak Faludy hatását sejtetően. A megpróbáltatások végső tanulsága talán az lehet, hogy a pusztulás is elmúlik az ég alatt: „Múlандó valóság valós múlásod...” – írja az LVI. szonett zárósorában, majd egy szonettnyi rövid kitekintést tesz a mozgáskorlátozottak jelenlegi magyarországi helyzetére, mely szoció riport – verseihez hasonló hangulatú. A ciklushoz írt *Utószó*ban összegzi a lírai alany saját léttapasztalatát, valamint koráról tett szigorú megállapításait. Úgy tűnik: az életmű még nem ér véget, s a kötetet sem a *Pokolkapu* zárja, hanem a *Reflexiók* verscsoportja, mely rezignált, rövid befejezés Csokonait, Walter von der Vogelweidét idézve, remekbe szabott budapesti látképpel, apró örömek aprólékosan kidolgozott leírásával. A VI. szonett kritikus hangja újból Faludyt idézi, aki *Egynémely amerikai költőnek* című versében az avantgarde irányzatokat kárhoztatja. Sárközi a posztmodern relativizmusát és a virtualitás problémáját bírálja: „Posztmodern pöcegödör az élet: / minden lehetséges. Minden kép-telen.” A kötet utolsó verse, a *Reflexiók* VIII. szonettje nem lezárás, inkább reflexió, pontosabban szándék szerint reflexió, de a költő nem talál feltett kérdéseire választ káprázat és akarati viszonyában, mely gondolkodását kitölti. Ez a befejezés minden bizonytalanságával együtt egy új nyitás ígértetés is hordozhatja, mivel Sárközi László lírája a kíméletlen kérdések és a folyamatos kihívások világa.